

De vigtigste af danske i arktiske Egne udførte Rejser og Forskninger.

Geografisk Tidsskrift, Bind 19 (1907)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/gto/gto_0019-PDF/gto_0019_67213.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=67213>

pdf genereret den : 22/5-2008

De vigtigste af danske i arktiske Egne udførte Rejser og Forskninger.

Af Oberst Emil Madsen.

(Fortsættes i de følgende Hefter.)

Alt, hvad der angaar Grønlands første Bebyggelse og de der bosatte Nordboers Skæbne, indtil Landet kom ind under Danmark og over Hovedet indtil Begyndelsen af den nyere Tid, er særdeles omstændeligt omhandlet i det store Værk „Grønlands historiske Mindesmærker“,¹⁾ derhos kortere og mere sammentrængt i adskillige andre Skrifter, saa som Rinks bekendte Værk om Grønland²⁾ og Finnur Jónssons Udsigt over den islandsk-grønlandske Kolonis Historie³⁾. Der er derfor ikke Anledning til her at gaa nærmere ind paa dette Æmne. Kun bør det nævnes, at efter den Tid, da „Grønlands historiske Mindesmærker“ afsluttedes (1845), har adskillige Forskere foruden de ovenfor nævnte beskæftiget sig med Undersøgelser af enkelte af de i hin Tid forekommende Forhold og fremdraget et og andet til større Opklaring af dem.

Det kan saaledes nævnes, at flere har beskæftiget sig med Undersøgelser vedrørende de kort efter Grønland af Nordboerne opdagede Lande i Amerika, Helluland, der formenes at være Labrador eller maaske den nordligste Del af New-Foundland, Markland, der formenes at være New-Foundland, og Vinland, der antages at være det nuværende Ny-Skotland med Kap Breton, og som i intet Tilfælde kan have ligget nordligere end ca. 49° 55' ⁴⁾. Det kan ogsaa nævnes, at der efter Udgivelsen af Grønlands historiske Mindesmærker er fremdraget et Aktstykke, udstedt af Pave Alexander VI 1492 eller 1493, ifølge hvilket det formentes, at der da ikke var sejlet noget Skib til Grønland i de sidste 80 Aar⁵⁾, og at det er sandsynligt, at der som Følge af de heftige Stridigheder, som forefaldt i det 14. Aarhundrede mellem Nordboerne i Grønland og Eskimoerne, under Haakon VI, der regerede fra 1355 til 1380, fra

Norge er foretaget Krigstog, der efterlod sig et Minde i Form af Skindbaade, der som Trofæer opbevaredes dels ved Oslo Domkirkes Portal og dels i Trondhjems Domkirke¹⁾.

Under Forløbet af det ovenfor nævnte Tidsrum synes de i Grønland bosatte Nordboer at have forsøgt i ikke ringe Grad at udforske Landet. Allerede Grønlands egentlige Opdager Erik den røde indskrænkede sig ikke til at undersøge de vigtigste Fjorde i Landets sydvestlige Del, der hvor Østerbygden blev anlagt, men drog længere nordvestefter, opdagede den Kyststrækning, hvor Vesterbygden blev anlagt, og tillagde mange Steder paa denne Navne²⁾. Det nordligste Mindesmærke, der er truffet som et Vidnesbyrd om Nordboernes Rejser, er en Runesten, der er funden paa Vestkysten paa en Ø under 72° 55' n. Br., og som 1824 blev indlemmet i det daværende oldnordiske Museum i København³⁾; men der haves tillige Beretning om, at der i 1266 fra den sydligste Del af Kolonierne foretoges en Rejse helt op til hvad der maa formodes at have været Lancasters-Sund⁴⁾, ligesom det ogsaa vides, at der en Tid har været Fart mellem Grønland og Markland⁵⁾. Sagaernes Beretninger tyder tillige hen paa, at der i de første Aarhundreder efter Grønlands Opdagelse fandt en levende Forbindelse Sted mellem dette Land, Island og Norge. Mange Forlis fandt vel Sted, der iblandt flere paa Østkysten, hvorfra det dog undertiden, som det f. Eks. berettes i Floamanna Saga⁶⁾, lykkedes de skibbrudne at komme om til Kolonierne paa Vestkysten; men efterhaanden forandrede Forholdene sig, vel nærmest som Følge af, at de norske Konger, efter at Nordboerne i Grønland i den 2. Halvdel af det 13. Aarhundrede, som det synes, frivilligt havde givet

¹⁾ Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab, Grønlands historiske Mindesmærker, I—III, København 1838—1845.

²⁾ Rink, Grønland, geographisk og statistisk beskrevet, I—II, København 1852—1857.

³⁾ Nordisk Tidsskrift for Vetenskap, Konst och Industri 1893.

⁴⁾ Storm, Afh. i Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie 2, II; Fischer, die Entdeckungen der Normannen in Amerika, Freiburg 1902. 100 ff.

⁵⁾ Storm, Afh. i Norsk hist. Tidsskrift 3, II, 399.

¹⁾ Ahlenius, Olaus Magnus, Upsala 1895, 158, jvf. Grønlands hist. Mindesmærker III, 465.

²⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 876.

³⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 843. Angaaende de Stednavne, som findes anførte paa bedre Atlasblade, f. Eks. i Stiellers Hand-Atlas 9. Udgave, er det her og i det følgende anset for overflødig at give nogen nærmere Forklaring.

⁴⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 883 ff.

⁵⁾ Raffn, Antiquitates americanæ, 264 f.

⁶⁾ Grønlands hist. Mindesmærker, II.

Afkald paa deres Selvstændighed, vistnok alt kort Tid derefter lagde Grønland tillige med Island og flere andre Lande ind under Kongens og Dronningens Fædubur, dermed tiltog sig Eneret paa Handelen og tilsidst ganske forsømte Besejlingen paa Grund af politiske Uroligheder og pestagtige Sygdomme. Noget kan det vel ogsaa have bidraget, at Viktualiebrødrene 1393 ødelagde Bergen, der atter 1428 eller 1429 var Genstand for en lignende Ødelæggelse af Hanseaterne, som da var i Krig med den danske Konge og tilmed gerne vilde trænge sig ind i Handelen paa Grønland.

Allerede i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede var det forholdsvis sjældent, at der fandtes gode Skibsejlinger fra Norge til Grønland¹⁾, og med Aaret 1410 ophører alle avtentiske Efterretninger, saa vidt vi endnu har dem, fra eller om de grønlandske Kolonier²⁾. Efter at den ene store Samling af Kolonier, Vesterbygden, i et af Aarene efter 1341, var bleven angrebet og ødelagt af Eskimoerne, fristede den anden store Samling af Kolonier, Østerbygden, efter sandsynligt at have været udsat for et Hærgningstog 1379, den samme Skæbne formentlig 1418³⁾. Beboerne kom vel til Dels tilbage fra det Fangenskab, hvori de var blevne bragte, og 1448 udstedte Pave Nicolaus V Befaling til to formentlig islandske Biskopper⁴⁾ om at træffe Foranstaltning til Kirkens og Gejstlighedens Genoprettelse i Grønland; men paa Grund af det da stedfindende hierarkiske Skisma og det derved fremkaldte kirkelige Anarki paa Island og andre Vanskeligheder, saasom dem, der knyttede sig til Pavebrevets Modtagers Personligheder, og dem, der fremgik af selve de grønlandske Forhold⁵⁾, fyldestgjordes næppe Befalingen, og fra den Tid har sikkert Koloniernes Tilstand, afskaarne som de for største Delen var fra Moderlandet, efterhaanden forværret sig, saa at Nordboerne i dem er ganske gaaede til Grunde eller har blandet sig med den eskimoiske Befolkning og dermed er gaaet op i denne⁶⁾.

Dog har Forbindelsen mellem fortrinsvis Norge og

¹⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 95.

²⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 165.

³⁾ Vesterbygden og Østerbygden laa begge paa Vestkysten, den første, der var den mindst bebyggede, i Egnen om det nuværende Godthaab paa omtrent 64–65° n. B., den sidste i Egnen om Julianehaab paa 60–61°.

⁴⁾ Pavebrevet 1448 er ikke udstedt til virkelig fungerende Biskopper paa Island, men til 2 Bedragere, som ved falske Foregivender havde lokket Paven til at vi dem til islandske Biskopper (Norsk hist. Tidsskrift 3, II 399).

⁵⁾ Alt 1342 siges en Del af Grønlænderne at have forladt den kristne Tro og antaget Eskimoernes (Grønlands hist. Mindesmærker III 459 f.)

Grønland ikke været ganske afbrudt. Der haves flere mere eller mindre paalidelige Beretninger om Rejser efter 1410, og der haves en Meddelelse om, at der endnu i 1484 fandtes i Bergen flere end 40 erfarne Mænd, som hvert Aar plejede at fare paa Grønland, og som blev ombragte af de tyske i Bergen, fordi de ikke vilde sælge dem grønlandske Varer¹⁾. Dette vilde stride mod Udtalelserne i det foran nævnte af Pave Alexander VI i 1492 eller 1493 udstedte Aktstykke; men i alt Fald har der sikkert fundet en Forbindelse Sted, som paa Grund af dens store, geografiske Mærkelighed her ikke kan forbigaaes. Det synes nemlig uden for al Tvivl, at den danske Geograf Claudius Clavus Swart, der var født paa Fyen 1388, personlig har besøgt Grønland i et af Aarene mellem 1425 og 1450, og at Resultatet af hans Rejse blev det af Nordenskiöld i det zamoiskiske Majoratsbibliotek i Warsjav genfundne Kort²⁾, hvis Særkende er Grønlands og de danske Øers overraskende, rigtige Afbildning og de nordiske Landes, indbefattet Grønlands, rigtige Anbringelse i Forhold til hverandre. Vel anser han endnu Grønland for en Halvø, der strækker sig ud fra et nordligt Fastland, som menes at omfatte Nordpolen, medens Olaus Magnus i sit store Kort af 1539, der genfandtes 1886 i Biblioteket i München, var den første, som lod Skandinavien mod Nord være begrænset af et aabent Hav; men idet Claudius Swart var den første, som kortlagde Grønland, som da endnu aldrig var blevet aflagt paa noget offentliggjort Kort, maa han anses som Danmarks første, videnskabelige Polarforsker³⁾. Dette Claudius Swarts Kort fik stor Betydning i den følgende Tid, thi vel havde Portugiseren Gaspar Cortereal Aar 1500 truffet Grønland, som han antog for Nordostspidsen af Asien, og paa Cantinos Kort af 1503 havde Grønland Form af en Halvø med Paaskrift paa Sydspidsen a ponta de Asia, og Grønland fandtes ogsaa paa et Kort af Johannes Ruisch fra 1508⁴⁾; men Swarts Kort blev for Grønlands Vedkommende med en enkelt Tilføjelse gengivne i det saakaldte Zenikort, der fra 1561 kom ind i Udgaverne af Ptolemæus' Geografi, videre gengivet i Mercators store Kort af 1569 og af Ortelius i hans Kortværk 1570 og derved bragt til almindelig Kundskab,

¹⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 471 efter Pereyre, Relation du Groenland, Paris 1617, II, Kap. I.

²⁾ Er gengivet i Nordenskiöld. Facsimile-Atlas til Kartografiens äldsta Historia, Stockholm 1889, Tvl. XXX jvf. S. 55 f.

³⁾ Bjørnbo og Petersen, Fyenboen Claudius Claussøn Swart, kgl. d. Vid. Selsk. Skr. 6. Række, hist. og fil. Afdeling VI, 2, 224; jvf. Storm, Afh. i Ymer 1889.

⁴⁾ Ahlenius l. c. 145, 148.

saaledes at det var med dette Kort, at Frobisher sejlede ud 1576 og fandt Strædet mellem Grønland og Labrador og selve Grønland¹⁾.

Om de grønlandske Forhold i de oldenborgske Kongers Regeringstid og indtil 1845 findes omstændelig Beretning i C. Pingels fortjenstfulde Værk „Om de vigtigste Rejser, som i nyere Tider ere foretagne fra Danmark og Norge, for igjen at opsøge det tabte Grønland og at undersøge det gjenfundne“²⁾. Om der nu end derfor vel for hint Tidsrum kunde henvises til dette Værk, skønnes det dog rigtigst her, for Oversigtens Skyld kortelig at gentage, hvad der angaar dem. Vedrørende nogle Punkter har derhos nyere Undersøgelser fremkaldt, hvad der dels er Bestyrkelser af det tidligere og dels yderligere Oplysning.

Som en almindelig Bemærkning angaaende hine Rejser, i det mindste de tidligere af dem, kan det fremsættes, at de ikke udførtes af Hensyn til geografiske Opdagelser, men alene for at genfinde det tabte Land, hvor de skandinaviske Kolonister endnu mentes at være til, skønt de i lange Tider kun havde haft deres egne Hjælpeskyld til, og hvor muligt Handels- og finansielle Fordele kunde ventes, da Landet i de gamle Skildringer ofte fremstilledes som godt.

Det første, der findes berettet om Rejser i det anførte Tidsrum, er om en Ekspedition, som Christian I skal have udrustet i Norge, og hvis Anførsel han havde betroet til en polsk Pilot Johannes Scolvus³⁾. Efter andre skal Rejsen være foretaget af Befalingsmanden over Island og Vardøhus Didrik Pining og hans Styrmand Johannes Scolvus⁴⁾; men Beretningen kan næppe være fuldstændig rigtig. Der er vel i den Tid Tale om Didrik Pining, men han synes ikke udsendt af Kongen for at opsøge Grønland, men nærmest som Kaperkaptajn eller Sørøver at have besejlet de nordlige Farvande og besøgt Grønland, hvor det angives, at han tog Ophold for derfra at drive Sørøveri, og hvad Scolvus angaar, der vel snarere var af norsk end af polsk Herkomst, da udtaltes det vel, at Hæderen for den 2. Opdagelse af Grønland c. 1476 tilkommer ham; men noget nærmere vides ikke om ham, end at han var Styrmand hos Pining 1494⁵⁾.

¹⁾ Bjørnbo og Petersen, l. c. 144 f.

²⁾ Optaget i Grønlands hist. Mindesmærker, III. Pingel døde 1852 som Overinspektør ved det kgl. naturhist. Museum.

³⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 628.

⁴⁾ Ahlenius l. c. 148.

⁵⁾ Ludvig Daae, Didrik Pining, Afh. i Norsk hist. Tidsskr. 2, III; Storm, Søfareren Johannes Scolvus og hans Rejse til Labrador eller Grønland, Afh. i Norsk hist. Tidsskrift 2, V. — Ved Grønland forstodes den Gang dog muligvis Spitzbergen.

Under Christian II traf Ærkebiskoppen Erik Valkendorf Forberedelser til Genopdagelsen af Grønland, og Kongen ansøgte 1514 Paven om Synsforladelse for de Sømænd, som skulde udsendes paa Togt i Ishavet; men der kom dog ingen Ekspedition i Stand. Frederik I skal have beskæftiget sig med Valkendorfs Plan og ligeledes Christian III, om hvem det endog berettes, at han virkelig udsendte Skibe, som dog ikke kunde finde Grønland¹⁾.

Det blev først Frederik II, som endelig satte Sagen i Værk. Ifølge en Beretning udsendte Lensmanden paa Island i 1564 en hamburgsk Præst Dethmar Plefkens eller Blefken, der da opholdt sig paa Island, paa en Ekspedition med et af Kongens Skibe til Grønland, som han naaede, og hvor han kom i Land²⁾, men ikke traf indfødte. 1568 udsendtes Kristiern Aalborg, hvem Englænderen Teigsen synes at have været tilforordnet³⁾, 1576 paatænkte en Ekspedition udført under Ludvig Munk, 1579 udsendtes Jakob Allday, og 1581 forsøgte Mogens Hejnesøn med 2 af sine egne Skibe for egen Regning at opsøge Grønland; men alle disse Ekspeditioner var forgæves, idet de søgte over mod den af Isen belmede, østlige Kyst af Grønland, ikke kunde komme ind til Kysten og derfor maatte vende om med uforrettet Sag⁴⁾. Enkelte Steder findes 1587 angivet som Aars-tallet for Magnus Hejnesøns Rejser⁵⁾. Dette maa dog vistnok snarere anses for en Fejltagelse end for en Antydning af, at han da atter har foretaget en Grønlandsrejse. Der foregik tillige Tilløb til andre Ekspeditioner, om hvilke Pingel giver omstændelig Underretning⁶⁾.

Imidlertid havde især i den Tid, Frederik II levede, og i den første Tid, da Christian IV var Konge, Columbus' Opdagelse af Amerika og den derved vakte Lyst om videre Opdagelser, samt Haabet om at finde en nærmere Vej til Kina enten Nord om Asien eller Nord om Amerika, fremkaldt Togter, som førte til store geografiske Opdagelser.

Af disse, der var ret talrige, vedrører det kun det

¹⁾ Lyskander, Den grønlandske Chronica, Kbh. 1608.

²⁾ Christy, The voyages of Luke Foxe etc. I, London 1894, 100 ff.

³⁾ Geografisk Tidsskrift VIII, 115.

⁴⁾ En Dagbog, fort om Bord i det Skib, hvorpaa Allday befandt sig, er trykt i Grønlands hist. Mindesmærker, III, 641—647.

⁵⁾ Saaledes f. Eks. i Gle. kgl. Samling, Kv. Nr. 2879. — Ogsaa Lyskander synes at antyde, at Rejsen er foretagen, kort før Frederik II døde (l. c. Side P.), jvf. Meddelelser om Grønland IX, 26.

⁶⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III 660—665.

her nærmest omhandlede, at Sir Martin Frobisher 1576 drog ud for at finde Nordvestpassagen. Han kom til Østkysten af Grønland, som antoges for at være det i Zenierus' Rejser omtalte Frisland, omsejlede Grønlands Sydspids og kom tilsidst ind i Frobisher-Bugten (-Strædet) paa Vestsiden af Davis Strædet. Paa hans i 1577 og 1578 foretagne Rejse var han i Land i Grønland. Han tog dette i Besiddelse i Dronning Elisabeths Navn, hvorhos han sandsynligt ogsaa var inde i Hudson-Strædet. Efter ham besejlede John Davis 1585, 1586 og 1587 Davis-Strædet. Ogsaa han var i Land flere Steder paa Grønlands Vestkyst og undersøgte i det Hele taget Davis-Strædet indtil ca. 72° n. B., hvorhos han opdagede den ikke langt fra Frobisher-Bugten liggende Cumberland-Bugt. Henry Hudson forsøgte derpaa, efter at der ogsaa tidligere flere Gange var gjort Forsøg derpaa, forgæves at komme Nord om Asien 1607 og 1608, og han saa 1607 Grønlands Østkyst. 1609 blev han tvungen af Is ved Nova Semlja til at vende tilbage, og gik da til Amerika, hvor han fandt Hudson-Floden, hvilket gav Anledning til Grundlæggelsen af New-York. 1610 trængte han gennem Hudson-Strædet ind i Hudson-Bugten, hvis Kyster han undersøgte, men omkom her 1611 ved Mytteri blandt hans Mandskab. Bylot og Baffin drog ud 1615 og 1616. De besejlede Baffins-Bugten, passerede Melville-Bugten og opdagede derefter Whale-Sund, Wolstenholmes-Sund, Smiths-Sund o. fl., samt paa Tilbagereisen langs Baffins-Bugtens Vestside Johns-Sund og Lancasters-Sund, og de naaede til ca. 79°¹⁾.

Næppe var det uden Paavirkning af nogle af disse Opdagelser, at Christian IV genoptog de tidligere Forsøg paa at genfinde Grønland og tillige yderligere foranstaltede en større arktisk Ekspedition til et andet Omraade. I alt udgik der under denne Konge 3 Ekspeditioner til Grønland, nemlig i Aarene 1605, 1606 og 1607. Allerede den første af disse fik et heldigt Udfald; den førtes af Skotten John Cunningham med James Hall, der vistnok alt havde deltaget i Davis' Ekspeditioner 1585--86, som første Styrmand eller Lods, og den bestod af 3 Skibe. Angaaende denne Ekspedition er der i vor Tid i British Museum fundet en original Rapport fra Hall til Christian IV²⁾, hvilken dog ikke i noget væsentligt afviger fra den Beretning, der findes hos Pingel. Ifølge denne samt Halls Rapport skilte et af Skibene, der førtes af Godske Lindenov, sig

¹⁾ Se nærmere om disse Rejser Christy l. c. og andre af de af Hackluyt Society udgivne Skrifter.

²⁾ Gosch. Danish arctic expeditions 1605 to 1620. London 1897, I. Side VI f.

fra de andre i Davis-Strædet, og der gjordes Landgang i Egnen ved Fiskernæs (63° 05'), medens selve Hovedekspeditionen løb ind i en Fjord, der fik Navnet Kong Christians Fjord.

I denne Fjord, der utvivlsomt er den samme, der nu almindelig kaldes Itivdlek¹⁾ og ligger c. 6 Mil Syd for Holstensborg, havde Ekspeditionen Samkvem med de Indfødte, men fandt ingen Efterkommere af de gamle Nordboere. Fra Havnepladsen i Kong Christians Fjord drog Hall ud nordpaa i Baad for at undersøge Kysten og naaede frem til Sydsiden af Disko-Bugten, af hvilken Hall saaledes maa antages at have været den første Opdager, og det blev saaledes den Del af Vestkysten, der ligger mellem 66 og 69, eller rettere 68½°, som blev nøjere kendt af de danske. Om det videre Forløb af Ekspeditionen og om Ekspeditionerne 1606 og 1607, og om den engelske Ekspedition 1612, ved hvilken der opnaaedes Oplysning om Grønlands Vestkyst, sydligere end hvor de danske havde været, og paa hvilken Hall omkom, henvises ganske til Pingel.

1615 udsendte Kongen 3 Krigsskibe og nogle Pinker under Admiral Gabriel Kruse til Spitzbergen, i hvis Farvande disse var de første dansk-norske Fartøjer, der viste sig. Kongen mente at have Ret til Herredømmet over Spitzbergen, og Skibene fordrede derfor Afgifter af Englænderne, som færdedes der, men nægtede at erlægge dem. De danske tiltog sig den Ø, der bærer Navnet Dansk-Øen²⁾.

I 1617 oprettedes det dansk-ostindiske Handelskompagni. Ove Gedde udsendtes 1618, fik intet udrettet paa Ceylon, men erhvervede de senere danske Besiddelser paa Coromandel-Kysten. Dette fremkaldte hos Christian IV Ønsket om at finde en kortere Vej til Indien Nord om Amerika, og han besluttede sig derfor til i den Anledning at lade udgaa en Ekspedition, der blev den eneste, der i den Tid udsendtes uden fra England. I Aarene fra 1576, da Frobisher drog ud, og indtil 1632 udgik der fra dette Land ikke mindre end 16 Ekspeditioner for at finde Nordvestpassagen, og

¹⁾ Synes særlig godtgjort ved nuværende Kommandør, Navigationsdirektør I. A. D. Jensens Undersøgelser (Kommissionen for Ledelsen af de geologiske og geografiske Undersøgelser af Grønland, Meddelelser om Grønland VIII, 45 ff), saa at det er urigtigt, at den i Grønlands hist. Mindesmærker, III, 676, Anm. 1 angives at være Fjorden Amerdlok, der ligger umiddelbart Syd for Holstensborg. — Cunningham-Fjord, i hvilken Ekspeditionen 1606 løb ind, maa formodes at være den, der nu hedder Søndre Kangerdluarsok og ligger lidt N. for Holstensborg, medens ifølge Jensen Mount Cunningham er lig Kakatsiak, ved Mundingen af Itivdlek.

²⁾ Bruun, Kampen om Nordpolen, Kbh. 1902, 237 f.

den, som foranstaltedes af Christian IV og anførtes af Jens Munk, indordner sig i denne Række som den eneste ikke-engelske. Det Sted, hvor man navnlig ventede at finde en Gennemfart var i Hudsons-Bugten, i hvilken der 1619 efter de Undersøgelser, som var foretagne baade af Hudson og andre, egentlig kun var 4 Steder, som ikke kendtes, og hvor derfor en Gennemfart kunde ventes funden¹⁾. Jens Munk, hvem selve Oprindelsen til Ekspeditionen egentlig skyldtes, og som 1610 havde deltaget i en Ekspedition til Novaja Semlja, ført et Skib under Kalmarkrigen og bragt et russisk Gesandtskab til Archangelsk 1614, afsejlede med 2 Skibe den 9. Maj 1619, kom i Juli ind i Hudsons-Strædet og tilsidst, efter længe at have været indesluttet af Is, ind i Hudsons-Bugten, hvor Skibene styrede mod det ene af de ovenfor nævnte 4 Punkter, nemlig Bugten Hubbarts Hope ved det nuværende Ført Churchill ved Udløbet af Churchill-Floden (paa ca. 58° 44'), Jens Munk indtraf først her i Begyndelsen af September, og Skibene førtes op ad Floden, indtil omtrent 1 Mil fra dens Udløb. Det stod straks klart, at den forønskede Gennemfart ikke fandtes her, og det havde vel ogsaa været Munks Hensigt at fortsætte Undersøgelserne; men det indtræffende Vintervejr tvang til at blive der. Det er bekendt nok, hvilket sørgeligt Udfald Ekspeditionen fik for største Delen af Skibenes Besætning, der udgjorde 65 Personer, da de forlod Norge, idet kun 2 kom tilbage med Jens Munk selv, og der skal derfor ikke her gaas nærmere ind paa en Fremstilling af den.

Munk har selv givet en udførlig Beskrivelse af Ekspeditionens Forløb²⁾, og til Trods for alle de Ulykker, der havde ramt ham, tabte han dog ikke Modet, men stillede sig, om end ikke ganske villigt, imødekommende overfor Kongens Ønske om en ny Ekspedition, der skulde have afsejlet 1621, men ikke kom til at afgaa. Efter at have været meget anvendt i Søjteneste og deltaget i Krigsbegivenhederne 1625--1628, døde han sidst i Juni 1628.

Da de franske tog Stedet, hvor Vinteropholdet havde været i Hudsons-Bugten, i Besiddelse 1694, var der kun tilbage en Kanon, der havde hørt til Skibets Bestykning. Senere fandtes endnu en eller muligt lidt flere. Ellers var alt borte, idet de indfødte havde plyndret og ødelagt Skibet, som tilsidst var drevet bort med Isgangen.

Krigen og de i det Hele taget vanskelige Tider

¹⁾ Gosch l. c. S. XCIV.

²⁾ I hans *Navigatio septentrionalis*, Kbh. 1624, paany udgivet 1723 og dernæst 1883 af P. Lauridsen. Trykt i Oversættelse i Gosch l. c. Jfr. i øvrigt ogsaa Pingel l. c.

vendte Kongens Interesse bort fra arktiske Foretagender i den sidste Del af hans Levetid. Dog oprettedes det grønlandske Handelskompagni, og dette udrustede 1636 2 Skibe til at drive Handel med Grønlænderne. De kom til Grønland og fandt der noget Sand, som de fejlagtig troede var guldholdigt, hvorfor de fremfor alt andet førte dette i stor Mængde hjem til København; men de udrettede iøvrigt intet. Der udsendtes ogsaa Skibe til Spitzbergen, som 1631 toges i Besiddelse paa den danske Kronens Vegne. Dette erkendtes dog ikke af de andre Nationer, der vedblev at forulempe de udsendte danske Hvalfangerskibe. Disse maatte derfor stadig beskyttes af Krigskibe, og 1638 udrustedes saaledes 3 Skibe under Kaptajn Korfitz Ulfeld til Beskyttelse for dem.

Under Frederik III foretoges der fra Regeringens Side intet med Hensyn til Grønland. Derimod udrustede General-Toldforvalter, senere Rentemester m. m. Henrik Müller med Hjælp af Interessenter 3 Ekspeditioner i Aarene 1652 til 1654, støttende sig til et Privilegium af 15. April 1652 paa i 30 Aar at besejle Grønland og drive Handel og Fiskeri der. Ekspeditionerne anførtes af David Danell. De to første havde mest til Formaal at finde Østerbygden, den sidste kun Handelsforetagender. Angaaende selve Ekspeditionernes Forløb henvises til Pingel¹⁾. 1653 udsendtes tillige 3 Skibe med det Formaal at finde Nordøstpassagen. De maatte vende tilbage, besøgte Spitzbergen og naaede derfra over Island atter til København.

Christian V udsendte 1670 Søkaptajnen Otto Axelsen, om hvis Rejse i hint Aar dog intet er bekendt. 1671 gik Kaptajnen ud igen, men blev da borte formodentlig forulykket i Isen ved Østkysten²⁾.

¹⁾ Se foruden Pingel, Erichsen, Udtog af Christian Lunds Indberetning til Kong Friderich den 3die af 28. Marts 1664, Kbh. 1787 (efter Gle. kgl. Saml. kv. Nr. 2880). -- Som et Minde om Danells Rejser findes endnu stundom paa Kortene Navnet Kap Frederik III (ogsaa kaldt Kap Dan og Kalerajuek), som Danell tildelte et Forbjerg paa Østkysten paa ca. 65¹/₂° ved Angmagsalik. Ogsaa benyttes endnu stundom Navnet Hvidsadden paa en Ø, Takisek, paa ca. 65° 2', som formodes at være den, som Danell havde set 1652 og givet dette Navn. Ogsaa Navnet Danells-Fjord ved Ilivilik (ca. 60° 51') forekommer endnu. Derimod forefindes ikke Danells Øer (se om disse Grønlands hist. Mindesmærker III 715, Anm. 2, 783). -- Danell eller Dannel, som hans Navn ogsaa findes skrevet, blev 1641 Kaptajn i den danske Flaade. Han blev senere Admiralitetsraad og døde 1661.

²⁾ Kort derefter, 1673 eller 1674, udsendtes af Købmanden Georg Thormöhlen i Bergen et Skib til Grønland. Det naaede dog ikke derhen, da det paa Vejen blev taget og opbragt af en Kaper.

Under Frederik IV erhvervedes derimod et i flere Henseender videre udstrakt Kendskab til Grønland, foruden at det lykkedes at faa Fodfæste der og saaledes nærmere forene det med Danmark. Alt dette skyldtes Hans Egede, der var født 1686. Dreven af en uimodstaaelig Attraa efter at komme over til Grønland og kristne dets Befolkning, blandt hvilken der kunde tænkes endnu at findes Efterkommere af de gamle Nordboere, en Attraa, der alt var begyndt 1708, da han var Præst i Vaagen paa en Ø ved Lofoten, lykkedes det ham efter store Anstrengelser og mange Advarsler fra Slægt og Venner, samt efter selv at have foretaget i den Anledning en Rejse til København, i 1721 at faa et lille, grønlandsk Handelskompagni bragt i Stand i Bergen. Ved dets Understøttelse fik han købt et Skib, og med dette afrejste han da med Hustru og Børn den 3. Maj 1721, kom den 3. Juli til en Ø, der kaldtes Haabets Ø, tæt udenfor det nuværende Godthaab, og tog for en Tid Ophold der. Det Skib, paa hvilket han var om Bord, ledsagedes af et andet, der skulde bringe Efterretninger om ham tilbage, og et tredje, der skulde drive Hvalfangst, men alt maatte vende tilbage ved Sydspidsen af Grønland. Her at skildre Hans Egedes og hans Søn Pauls Færd i alle de Retninger, hvori de indlagde sig store Fortjenester, vilde dog føre for vidt. Herom maa henvises dels til Egedernes egne Beretninger om deres Ophold i Grønland¹⁾, dels til Hans Egedes Levnedsbetænelser og dels til Pingels fornævnte Værk. Kun bør der her maaske omtales hans Virken i geografisk Henseende. I de første to Aar undersøgte han nærmere Omegnen af den Ø, hvor han havde taget Ophold. I 1723 fik han Underretning om, at Kongen ønskede, at han skulde søge at genfinde Østerbygden, og han drog da ud i den Anledning. Det var paa den Tid en almindelig Fejl i Søkortene, at Frobisher-Strædet angaves at gennemskære Grønland omtrent paa 62°, efter nogle Kort paa 60 eller 61°²⁾. Egede mente, at han gennem dette Stræde vilde kunne komme om til Østkysten, hvor Østerbygden formodedes at være, men

¹⁾ Hans Egede, Omstændelig og udførlig Relation o. s. v. Kbh. 1738; Hans Egede, Det gamle Grønlands nye Perustration, Kbh. 1741; Niels Egede, Tredie Continuation af Relationerne o. s. v., Kbh. 1744; Paul Egede, Efterretninger om Grønland, Kbh. ca. 1789.

²⁾ Af denne Fejltagelse, der findes paa adskillige Kort fra den Tid, er der givet den Forklaring, at Frobisher, der antog den sydlige Del af Grønland for det Frisland, om hvilket Zenierne havde berettet, derpaa da han havde omsejlet, hvad der maa have været Kap Farvel og fandt mere Land mod Vest, troede, at dette var Østkysten af Grønland (Christy l. c. 38, Anm. 3).

opdagede, da han forsøgte derpaa, at der paa de Strækninger, hvor det kunde være, slet ikke fandtes noget Stræde, men kun dybt ind i Landet gaaende Fjorde. Han besluttede da at begive sig til Østkysten rundt om Grønlands Sydspids, men blev ved sit Mandskabs Holdning tvungen til at vende om efter at have naaet til Øen Nanortalik (ca. 60° 7'), hvor der senere er blevet oprettet et Handelsanlæg eller Udsted under Julianehaabs Distrikt. Han foretog derpaa først en kortere og derefter i Februar og Marts 1724 en længere Undersøgelserrejse nordpaa, særlig opfordret til denne ved Grønlandernes Beretninger om et ypperligt Hvalfiskeri ved en Ø, der kaldtes Nepisene, paa ca. 66³/₄°, ca. 50 Mile fra Kolonien, og omtrent 1¹/₂ Mil S.Ø. for det nuværende Udsted Umanarsuk i Holstensborg Distrikt. Egede naaede da ikke til Nepisene, men han kom til Stedet i 1725 og 1731, og han lærte saaledes i det Hele taget ret betydelige Kyststrækninger at kende.

Omtrent samtidig, nemlig 1724, lod Kompagniet i Bergen et Skib umiddelbart forsøge at komme ind til Østkysten; men Isen hindrede dette, og 1728 samt 1729 forsøgte Løjtnanterne Richard og Munie paa Hjemrejsen fra Grønland at finde Østerbygden, men ogsaa dette mislykkedes af samme Aarsag¹⁾.

1732—33 forsøgte ogsaa Mathias Jochimsen uden Held at komme om til Østkysten²⁾.

Egede forlod Grønland 1736 og døde 1758.

Dels samtidig med og dels kort efter Egedernes berømmelige Ophold og Virksomhed i Grønland, udførtes af danske en i geografisk Henseende endnu mere storartet Bedrift i en hel anden Del af Verden. Den udførtes hovedsagelig af Vitus Jonassen Bering i russisk Tjeneste. Førend ham var den asiatiske Stillehavskyst kun kortlagt indtil Nipon og den amerikanske til 43°. Han afrejste for at undersøge de fjerne, asiatiske Egne fra Sct. Petersborg 1725, udrustede 1727 i Ochotsk 2 Skibe, sejlede med dem til Kamtsjatka og naaede i Foraaret 1728 sit egentlige Udgangspunkt ved Kamtsjatka-Flodens Munding (ca. 56° 03' n. B.). Her byggede han atter et Ekspeditionsskib, kortlagde Nord-Asiens N.Ø.-Hjørne og paaviste, at Asien ikke var landfast med Amerika. Efter at være vendt tilbage til Sct. Petersborg, foreslog han at kortlægge hele Nordasien fra Archangelsk til Japan og besejle Amerikas ubekendte Vestkyst. Dette

¹⁾ Meddelelser om Grønland IX, 29 (efter Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 1293; Hans Egede, det gamle Grønlands nye Perustration, Kbh. 1741; Paul Egede, Efterretninger om Grønland, Kbh. ca. 1789, 271. — Om 2 Grønlandere, der 1724 bragtes til Danmark, og om deres Ophold her se Ill. Tidende XLV, Nr. 4.

²⁾ Meddelelser om Grønland IX, 31.

Forslag antoges, og han afsejlede da atter 1734 med 500 Mand og flere videnskabelig uddannede Ledsagere. 1735 udsendte han fra Tobolsk en Løjtnant, der skulde undersøge Kysten mellem Ob og Jenissei og i 1736 fra Jakutsk to Ekspeditioner, hvoraf den ene skulde besejle Kysten mellem Jenissei og Lena, og den anden under Danskeren Peter Lassenius hele Nordostasiens Kystlinie. Samtidig sendte han sin anden danske Medhjælper Kaptajnen Morten Spangberg til Ochotsk for at forberede en Ekspedition til Farvandetene hen ad Japan. Der opstod nu en Tid med mange Hindringer, ogsaa fra den sibiriske Administrations Side, mod hans Foretagender. Imidlertid lykkedes det dog Spangberg i 1738—40 at kortlægge Japan og Kurilerne, og Bering udrustede samme Aar 2 Skibe, der med ham skulde gaa til Amerikas Vestkyst. I 1740 sejlede han til Kamtsjatka, hvor han i Avatsja-Bugten anlagde Petropavlovsk. 1741 drog han derpaa ud paa sin anden, store Rejse med 2 Skibe og 150 Mand. Storm skilte Skibene ad, Bering kom til Land paa ca. 60°. Derefter opdagedes endnu Øen Kodjak, Halvøen Alasjka og nogle af Aleuterne. Imidlertid var der udbrudt megen Skørbug blandt Mandskabet, og Bering var selv syg. Efter mange Majsommeligheder og store Lidelser sattes Skibet paa Land paa Østsiden af Beringøen (paa ca. 55° n. B. og 166° ø. L.) udfor Kamtsjatkas Østkyst. Her døde Bering den 19. Decb. 1741, og først Aaret efter kom de tilbageblevne tilbage til Kamtsjatka. Ogsaa Lassenius var da død, og med Berings Død fik Ekspeditionen en brat og utilfredsstillende Afslutning¹⁾. Som Navne, der i hine Egne har bevaret Mindet om Ekspeditionerne, kan nævnes foruden Bering-Strædet, Bering-Havet og Bering-Øen, Kap Bering og Kap Spangberg i Anadyr-Bugten paa Sydsiden af Halvøen Tjuktjen, der begrænser Bering-Strædet paa den asiatiske Side.

En højst interessant Rejse foretoges 1751—53 af Peder Olsen Walløe rundt om Grønlands Sydspids og et langt Stykke op ad Østkysten. Om denne samt om Poul de Löwenørns og Paul Egedes Søn Christian Egedes Ekspeditioner 1786 og 1787 henvises til Pingel samt til de om disse Rejser udgivne originale Skrifter²⁾.

Tillige kan det dog maaske her nævnes, at samtidig med Walløes Ekspedition foretoges en for den Tid ret interessant Bestigen af Indlandsisen af den ved Frederikshaab ansatte Købmand Lars Dalager. Han

¹⁾ Lauridsen, Vitus J. Bering og hans russiske Opdagelser, Kbh. 1885.

²⁾ Samleren I, 1787; Ny kgl. Samling Kv. Nr. 1976 d. Egede, Rejsebeskrivelse til Øster-Grønlands Opdagelse i Aarene 1786 og 87. 2. Oplag 1796.

kom i Begyndelsen af Sept. 1751 et Stykke ind paa denne i Nærheden af Frederikshaab (paa c. 62° 38') til nogle Nunatakker, som siden har baaret hans Navn¹⁾. Ogsaa Handelsassistenten Aaron Arctander angives at have været oppe paa Indlandsisen d. 29.—31. August 1777, idet han besteg Isblinken, der gaar ned i Nordre Sermilik-Fjord i Nærheden af Julianehaab. Han foretog i øvrigt ogsaa i 1777—1779 en Inspektionsrejse i Julianehaabs Distrikt, paa hvilken han naaede lige til Kap Farvel²⁾.

Forsaauidt, som der derved er fremkommet et Skrift³⁾, der indeholder en Beskrivelse af det søndre Distrikt med flere Naturskildringer og Beretninger om Grønlændernes Levemaade, Fangst m. v., kan der ogsaa være Anledning til at nævne den Rejse, som Egill Thorhallesen foretog i 1774 og 1775 for som Viceprovst at foretage en Visitation i det nævnte Distrikt.

Endelig kan ogsaa nævnes, at en saa kaldet Bergsteiger eller tysk Bjærgmand ved Navn Pfaff i Aarene 1783 og 1784 berejste Grønland i mineralogisk Henseende og paa Regeringens Bekostning. Han synes især at skulle have søgt efter Stenkul, men fandt intet af Betydning og døde i Godthaab af Skørbug efter et kortvarigt Ophold i Grønland⁴⁾.

For Fuldstændighedens Skyld bør det ej heller forbigaaes, at paa den nu omhandlede Tid, nemlig i 1774 oprettedes den kongelige grønlandske Handel, der paa mangfoldige Maader har støttet baade danske og fremmede videnskabelige Undersøgelser af Grønland. Den fik Monopol paa Handelen for den danske Stats Regning og blev tillige den øverste Administration for Kolonierne i det danske Grønland.

I Forvejen var alt under Købmand Jakob Severin, hvem Handelen var overdraget fra 1734 til 1750, og

¹⁾ Dalager, Grønlandske Relationer, Kbh. ca. 1752.

²⁾ Samleren VI, 1793. — Nordre Sermilik-Fjord er den nordligste af de lange Fjorde V. for Julianehaab. Dens yderste Del kaldes Bredefjord eller Ikersuak. Søndre Sermilik-Fjord udmunder ved Nanortalik. — I øvrigt findes ogsaa en Sermilik-Fjord ca. 5 Mil Syd for Frederikshaab.

³⁾ Ny kgl. Saml. Kv. Nr. 1973. — Et andet Skrift omtrent fra samme Tid, Hans Egede Saaby, Brudstykker af en Dagbog, holden i Grønland i Aarene 1770—1778, Odense 1816, indeholder intet af større Interesse. Derimod fortjener det vel at erindres, at Paul Henry de Mallet, født i Genf 1730 og fra 1752 i en Del Aar Professor i det franske Sprog ved Københavns Universitet, i 1763 foretog en Rejse til Rom og der anstillede Undersøgelser i det vatikanske Arkiv angaaende Grønlands Historie. Det er ham, Fremdragelsen af det foran (S. 3) nævnte Pavebrev af 1448 skyldes, foruden flere Aktstykker, trykte i Grønlands hist. Mindesmærker III, 90 f og 93 f.

⁴⁾ Rink l. c. II, 125.

det saakaldte Almindelige Handelskompagni¹⁾, oprettet en Del af de endnu tilsvarende Handelspladser, og senere anlagdes flere, saaledes ialt 1734 Christianshaab, 1741 Jakobshavn, 1742 Frederikshaab, 1752 Klavshavn, 1754 Fiskerøen, 1755 Ritenbæk og Sukkertoppen, 1756 Sydbai, der senere blev forenet med Holstensborg, 1758 Norsoak, der senere flyttedes til Umanak, 1759 Holstensborg og Egedesminde, 1771 Upernivik, 1773 Godhavn, derimod først 1775 Julianehaab.

Den første, som i det 19. Aarhundrede udfoldede en stor Virksomhed angaaende Grønlands Undersøgelse var den tyske Bjærgraad Karl Ludvig Giesecke. Efter et Ophold paa Færøerne i 1805, hvor han undersøgte omtrent alle Øerne, rejste han i 1806 til Grønland, hvor han betragtedes som Gæst hos den grønlandske Handel. Muligt blev hans Rejse særlig foranlediget ved noget Kobbermalm, som en Grønlander fandt Aar 1800, og som vakte betydelig Opmærksomhed herhjemme. Det var hans Plan at anvende 2½ Aar paa Undersøgelser af hele den beboede Del af Vestkysten; men da Skibet, der hjemførte, hvad han i de to første Aar havde samlet, blev taget af engelske Kryssere, bestemte han sig til at forlænge Opholdet i Grønland i 1 Aar, og da Krigen derefter omtrent ganske afbrød Forbindelsen med Danmark, blev han nødt til at tilbringe 8 Somre og 7 Vintre i Grønland. Han berejste i den Tid hele Vestkysten og naaede i 1807 til en Fjerdingvej fra den af ham saa kaldte uhyre, nordiske Isblink, der gaar ud til, hvad der senere i 1886 fik Navnet Gieseckes Isfjord, og hvis Munding ligger paa ca. 73° 39'. Han var tillige i 1806 et lille Stykke omme paa Østkysten, idet han rejste gennem Sundene mellem Øerne ved Grønlands Sydspids. Giesecke paaviste ikke blot Findestederne for en Mængde, andet Steds fra kendte Mineralier, men ogsaa for flere aldeles nye, og han blev den, som først gav Oplysninger om Forholdene ved Findestedet for Kryoliten, der senere skulde komme til at spille en særdeles stor Rolle blandt de grønlandske Produkter. Ved Giesecke grundlagdes Kendskabet til Beskaffenheden af Landets tidligere aldeles ukendte Bjærgbygning. Han foretog tillige zoologiske og botaniske Indsamlinger,

¹⁾ Se nærmere om disse samt om den grønlandske Handel Bruun, Kjøbenhavn, II, 725, III 38, 42, 361, 481 f., 565, 820, 822.

førte en meteorologisk Journal og udarbejdede Kort over den sydligste Del af Grønland, samt over Disko-Øen. Han hjemsendte store Samlinger, og den af ham førte Dagbog¹⁾ indeholder mange værdifulde Iagttagelser og vil til alle Tider være et for Grønlands Geologi vigtigt Kildeskrift, foruden at den i historisk Henseende frembyder megen Interesse ved Beretninger om Koloniernes Forhold under Krigen med England. Han forlod Grønland 1813 og døde som Professor i Mineralogi i Dublin 1833.

Kort efter at Giesecke var vendt tilbage opstod der en heftig, literær Strid om Østerbygdens Beliggenhed, idet Naturforskeren M. Wormskjold, efter at være vendt tilbage fra det sydlige Grønland, som han havde berejst især i botanisk Henseende, atter forfægtede den Anskuelse, at Østerbygden havde været paa Østkysten, imod den tidligere, først af Aaron Arctander og derpaa af Kancellisekretær H. P. v. Eggers fremsatte, at Østerbygden maatte have ligget paa Vestkysten²⁾.

Dette fremkaldte Lyst til videre Undersøgelse, men yderligere forøgedes denne ved de store Opdagelser, der kort efter foregik i de nordlige, arktiske Egne. I England var nemlig Bestræbelserne for at finde Nordvestpassagen igen opvaagnede, efter i lang Tid at have været stillede i Bero, og dette skete særlig 1817, da Hvalfangere berettede, at Isen, som ellers plejede at belemre Farvandene mellem Grønland og Spitzbergen, var dreven bort, medens det dog samtidig var et af de værste Isaar i Davis-Strædet. 1818 udsendtes Sir John Ross, der ledsagedes af Sir William Edward Parry. De sejlede op ad Baffins-Bugten, undersøgte Melville-Bugten, og Ross traf paa Isen sammen med Beboere af de ubekendte, nordligste Egne paa Grønlands Vestkyst. 1819 udsendtes Parry, og ved disse og de i de følgende Aar fortsatte Undersøgelser erhvervedes der ret indgaaende Kendskab til Sundene og Øerne Nord for Amerikas Fastland indtil Melville-Øen og Banks-Land, saa at der tilbagelagdes omtrent det Halve af Vejen Nord om Amerika.

¹⁾ Johnstrup, Gieseckes mineralogiske Rejse i Grønland. Kbh. 1878.

²⁾ Eggers, Afh. i det kgl. danske Landhusholdnings Selskabs Skrifter, IV, 1794. — Wormskjold, Afh. i det skandinaviske Literaturselskabs Skrifter 1814.